

Bobirjon SAFAROV,
Qarshi conch sement zavodi xitoy tili tarjimoni
E-mail: bobursafarov1994@mail.ru

A. Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy instituti Ilmiy kengash kotibi, PhD I. Xurramov taqrizi asosida

XITOIY INVESTITSIYASINING O‘ZBEKISTONGA TA‘SIRI (QASHQADARYO VILOYATI MISOLIDA)

Annotatsiya

Ushbu maqolada Xitoy investitsiyasining O‘zbekistonga qanday ta‘sir ko‘rsatayotganligi uning foydali va muammoli jihatlari Qashqadaryo viloyati misolida yoritilgan. Maqolada bir qator faktlar, ilmiy maqolalar asosida Xitoy investitsiyasining yurtimiz yuksalishiga qo‘shayotgan hissasi shuning bilan birgalikda muammolar ham yoritishga harakat qilinilgan.

Kalit so‘zlar: Qashqadaryodagi Xitoy investitsiyasi, investitsiya ta‘siri, investitsiyaning ekologiyaga ta‘siri, xitoy tili tarqalishi, xitoyliklarning viloyatlardagi ta‘siri.

ВЛИЯНИЕ КИТАЙСКИХ ИНВЕСТИЦИЙ НА УЗБЕКИСТАН (В СЛУЧАЕ КАШКАДАРЬИНСКОЙ ОБЛАСТИ)

Аннотация

В данной статье на примере Кашкадарьинской области рассматривается влияние китайских инвестиций на Узбекистан, его полезные и проблемные аспекты. В статье на основе ряда фактов и научных статей попытались осветить вклад китайских инвестиций в развитие нашей страны, а также проблемы.

Ключевые слова: китайские инвестиции в Кашкадарье, влияние инвестиций, влияние инвестиций на экологию, распространение китайского языка, влияние китайского языка в регионах.

IMPACT OF CHINESE INVESTMENT ON UZBEKISTAN (IN THE CASE OF KASHKADARYA REGION)

Annotation

In this article, the effect of Chinese investment on Uzbekistan, its useful and problematic aspects is covered by the example of Kashkadarya region. In the article, based on a number of facts and scientific articles, the contribution of Chinese investment to the development of our country, as well as problems, is tried to be highlighted.

Key words: Chinese investment in Kashkadarya, impact of investment, impact of investment on ecology, spread of Chinese language, influence of Chinese in the regions.

Kirish. O‘zbekistonning qulay geografik joylashuvi va mamlakat hududidan muhim savdo yo‘llari o‘tganligi doimo qudratli davlatlar nazaridan chetda qolmagan. O‘zbekiston va Xitoy munosabatlari ming yillik davr sinovlaridan o‘tgan bo‘lib goh yaxshi qo‘shnichilik goh dushmanlik ruhida munosabatlar olib borilgan. 1991-yil iyunda O‘zbekistonning ilk rasmiy delegatsiyasi rasmiy tashrif bilan Xitoyning Urumchi shahrida bo‘lib, ikki davlat o‘rtasida savdo va turistik aloqalar boshlandi. XXR O‘zbekiston mustaqilligini 1991-yilni o‘zida tan olgan bo‘lsa 1992-yildan diplomatik munosabatlar o‘rnatilgandan so‘ng ikki davlat teng huquqli sheriklar ro‘lida bir qator loyihalarni amalga oshirdilar. Xitoylik olim Chjao Changqing “Markaziy Osiyo bir kamar bir yo‘l” dasturi doirasida ruvojlantirish uchun barcha sharoitlar mavjud” nomli maqolasida shuni ta‘kidlaydiki:

Markaziy Osiyoning 5 respublikasi umumiy 4 million kvadrat km yetishi, umumiy aholisi 72 million nafarga yetganligi hudud ulkan tabiiy boyliklarga egaligini alohida ta‘kidlab o‘tadi. Lekin bu mamlakatlarda texnika va infratuzilmalarda yetarlicha kamchiliklar borligi va bu muammolarni yechish uchun sanoatni qayta modernizatsiya qilish lozimligi, buning uchun esa bu mamlakatlarda yetarlicha mablag‘ va texnika mavjud emasligini ham eslatib o‘tadi. Xitoy Xalq Respublikasi ilgari surayotgan “Bir kamar bir yo‘l” dasturi bu muammolarning yechimining eng maqbul yo‘li ekanligini ushbu maqolada isbotlashga urinilgan[1]. O‘zbekiston Respublikasi birinchi hukumat davrida ham bu loyihaga qiziqish bildirilgan. 2013-yil 9-sentabrda Prezident I.A.Karimov va XXR Raisi Si Tszin Pin o‘rtasidagi uchrashuv jarayonida 2 mamlakat o‘rtasida savdo, kommunikatsiya, transport infratuzilmasi va ma‘daniy aloqalarni rivojlantirish

bo‘yicha kelishuvlar imzolangan. Hozirda esa mamlakatlar o‘rtasidagi aloqa yangi davrga kirib XXR ning Markaziy Osiyo ayniqsa O‘zbekiston bilan munosabatlari jadal rivojlanmoqda.

- **Mavzuga oid adabiyotlar tahlili.** O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning “O‘zbekiston-Xitoy: ming yillar bardavom do‘stlik va hamkorlik” sarlavhali maqolalarida ta‘kidlaganlaridek 2023-yil oxirigacha ikki davlat o‘rtasidagi tovar ayirboshlash 40 foiz, Xitoy investitsiyasi 5 barobar, iqtisodiyotda faoliyat yuritayotgan korxonalar esa 3 barobarga yetganligi haqida alohida urg‘u berilgan. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev Guandun provensiyasi kotibi Xuan Kunmin bilan birgalikda Shenchen shahrida o‘tkazilgan qo‘shma investitsiya forumida ishtirok etishdi. Unda ta‘kidlanganidek, 2023-yilda Xitoy investitsiyasi O‘zbekistonga rekord darajada investitsiya kiritib 14 mlrd dollarga yetkazilgan. O‘zbekiston yana 20 mlrd dollar mablag‘ni o‘zlashtira olishlari va bu maqsadlarni amalga oshirishlari yo‘lida xitoylik investorlarga yordam berish uchun maxsus “Yo‘l xaritalari” yaratilishi haqida aytib o‘tiladi. Rossiyalik tadqiqotchi Aleksandr Ragojinning tadqiqotlariga ko‘ra XXRning O‘zbekistonga kiritayotgan to‘g‘ridan - to‘g‘ri sarmoyasi unchalik katta nisbatni tashkil etmasligi, balki xitoylik xususiy investorlarning ulushi talay qismni tashkil etishi haqida maqolasida keltirib o‘tadi.

Xususiy sektor investorlari esa O‘zbekistonning neft-gaz, kimyo, to‘qimachilik, elektroenergiya, sement, ko‘mir sanoati va qishloq xo‘jaligi kabi sohalarga qiziqish bildirayotganligi aniqlandi. Bu tadqiqodchi O‘zbekiston hukumati Xitoy kompaniyalari uchun alohida sharoit

yaratilgani fonida Xitoy sarmoyasi Turkiya, Germaniya, Janubiy Koreya va Saudiya Arabistoni kabi davlatlarni ortda qoldirayotganini ham ta'kidlab o'tmoqda. Lekin bu fikrlarning ba'zilarini yoqlash noto'g'ri deb bilaman bunda tadqiqotchi o'z tadqiqotlarini Rossiya nuqtayi nazaridan yoritganligi va fikrlar noholisligi maqolaga nisbatan ishonchsizlik kayfiyatini uyg'otadi. Xitoy investorlarining sarmoya oqimi viloyatlar kesimida turlicha taqsimlangan. Jumladan, Xitoyning Qashqadaryoga kiritayotgan asosiy sarmoyasi sement, neft-gaz, qishloq xo'jaligi va qayta tiklanuvchi energiyaga nisbatan qiziqishi yuqori. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev Qarshi shahrida o'tkazgan yig'ilishda viloyatda o'rganilgan muammolar va yechimlar to'g'risida bir qator fikrlarni olg'a surdilar, jumladan viloyat mutasaddilari 1 mlrd dollar investitiya jalb etishlari buning uchun viloyatga yetarlicha imkoniyat borligi ta'kidlab o'tildi. Qarshi, Dehqonobod va Kitob tumanlarida sanoat zonalarida ishlatilmayotgan 100 lab korxonalarini chet ellik sarmoyadorlar va mahalliy tadbirkorlarga berish orqali 300 mln dollar sarmoya olib kirish va 3,5 tagacha ishchi o'rinlari yaratish majburiyati topshirildi. Qozon shahrida imzolangan 337 million dollarlik 21 loyiha va O'zbekiston - Xitoy forumida imzolangan 20 loyihani yetkazish vazifasi Qashqadaryo mutasaddilariga yuklangan[2]. O'zbekiston hozirda aholini kambag'allikdan chiqarishning Xitoy tajribasini o'rganib har bir viloyatga bittadan tumanda kambag'allikdan chiqarish dasturi amalga oshirish ishlari boshlab yuborilgan. XXR Jiansu provensiyasi gubernatori boshchiligidagi "O'zbekiston-Xitoy" biznes forumi o'tkazilishi va bunda 2 davlatdan 50 dan ziyod ishbilarmon doira vakillari o'rtasida hamkorlik shartnomalarining imzolaniishi O'zbekiston - Xitoy munosabatlari nafaqat davlat balki viloyatlar darajasida ham keng rivojlanayotganligi yurtimizda Xitoy sarmoyasi roli qanchalik kuchli ekanligi ko'zga tashlanadi.

- Tahlil va natijalar. Hozirgi paytda dunyoda globallashtirish davrida Markaziy Osiyo davlatlarini o'z ta'sirida ushlab turishni istagan kuchlar mavjud bo'lib, bular AQSH va Rossiya hisoblanadi. Bunday vaziyatda Markaziy Osiyo davlatlari bunday xavfni oldini olish uchun Xitoy sarmoyasini olishga harakat qiladilar. AQShning Markaziy Osiyodan uzoqligi Rossiyaning Ukraina bilan olib borayotgan urushi va Xitoyga nisbatan iqtisodiy orqada ekanligi O'zbekistonda va Qo'shni respublikalarda Xitoy sarmoyasining monopolistik hukmronligi o'rnatilib borilmoqda. Buning o'ziga yarasha xavfli tomonlari mavjud, zotan, bir mamalakatda bir davlatning iqtisodiy ustunligi uning kelajagiga tahdid solmasdan qolmaydi. Lekin hozirda O'zbekistonda aholi sonining keskin oshib borishi va resurslarning cheklanganligi iqtisodiyotni rivojlantirishni talab qiladi. Bu vaziyatdan chiqish va aholi turmush tarzini yaxshilash shu jumladan keskin o'sib boruvchi ishsizlik hamda davlatga to'lanadigan soliq tushumlarini yaxshilash uchun O'zbekiston hukumati chet el sarmoyasi va tadbirkorlarini har jihatdan qo'llab quvvatlamog'ida. So'nggi yillarda O'zbekiston hukumati to'g'ridan to'g'ri investitsiyani jalb qilish salmog'ini oshirish uchun investorlarga keng sharoit va huquqiy yordamlar ko'rsatib kelmoqda.

Viloyat va tumanlarda erkin iqtisodiy zonalar yaratilib ularga keng imtiyozlar qo'llanilib kelmoqda. Katta davlat ob'ektlari esa arzon narxda ba'zan esa 1 so'm qiymatda xususiyashtirilmoqda. Tadqiqotchilar 2023-yilning yanvar-sentabr oylarida O'zbekistonga kiritilgan jami sarmoyaning 24.5 foizi aynan Xitoy sarmoyasi ekanligini hisoblab chiqishdi va bu boshqa davlatlar bilan taqqoslaganda ancha baland raqamlar[3]. Shu O'rinda savol tug'iladi: Nega xitoylik investorlar aynan O'zbekistonni sarmoya kiritish uchun eng maqbul hududlardan biri sifatida ko'rishmoqda? Bunga O'zbekistonning qolgan respublikalarga qaraganda aholi sonining anchayin salmoqli ekanligi va ishlab chiqaruvchi o'z

mahsuloti uchun bozor qidirib yurish tashvishidan xalos etadi. O'zbekiston xavfsiz mamlakat bo'lib uni qo'shni Afg'onistonga yaqinligi ishlab chiqarilgan mahsulotni bu davlatga eksport qilish uchun sharoit yaratilganligini eslatib o'tish joiz. Qashqadaryo viloyati kitob tumanida joylashgan birgina Qarshi Conch sement zavodi yiliga 1.2 million tonna sement ishlab chiqarish quvvatiga ega bo'lib ishlab chiqarilgan mahsulotning 70 % ichki bozor uchun qolgan 30 % mahsulot Qozog'iston, Qirg'iziston va Afg'oniston davlatlariga eksport qilmoqda. Zavod mahalliy homashyolardan foydalanadi. Loyihaning umumiy qiymati 150 million dollardan ortiq bo'lib, Xitoy davlati tomonidan moliyalashtirilgan 400 dan ortiq yangi ish o'rinlari yaratilgan[4]. Xitoy sement zavodi 2023-yildan boshlab o'z mahsulotini Afg'onistonga eksport qilishni boshladi. Bu esa qo'shni davlatga mahsulotni O'zbekiston brendi ostida yetkazib bermoqda, bu esa davlatimiz brendini chet elda nom qozonishiga sabab bo'ladi. Xitoyliklar mamlakatimiz hududining havf-xatarlardan holi ekanligini va bu yerdan turib o'z mahsulotlari chet elga eksport qilishga imkon borligini alohida ta'kidlab o'tishmoqda. Ularning fikrlarini o'rganish uchun bir qator satsial eksprementlar ham o'tkazilgan. Aynan shu yil xitoyliklarning mashhur Wechat (muloqot platformasi) va WenJuan.com saytlarida so'rovnomaga o'tkazildi va unda 50 yaqin xitoylik tadbirkor qatnashdi: bunda asosiy masala xitoylik sarmoyadorlar nega aynan O'zbekistonni afzal ko'rishmoqda va quyidagilar sabab qilib ko'rsatildi: tabiiy boyliklar, siyosiy barqarorlik, ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar va o'z novbatida Xitoyning O'zbekistonga geografik yaqinligi sarmoyadorlarning yanada ko'payish oqimini shakllantirmoqda. Bu so'rovnomada qatnashganlarning 30 foizga yaqini yurtimizga kelishga asosiy sabablardan tabiiy resurslar va arzon ishchi kuchiligini ta'kidlab o'tishmoqda[5].

Investitsiyalarning tarmoqlar bo'yicha taqsimlaydigan bo'lsak, ishlab chiqarish 36 %, qurilish 51 %, AKT 21 %, turizm 17 %, energitika va tog' kon 17 % tashkil etmoqda. Investorlarning talay qismi esa o'z mablag'larini bir tarmoqqa emas balki 2 yoki 3 sohaga yo'naltirmoqdalar bunga sabab esa ehtiyotkorlikdir. Qashqadaryo keng tabiiy resurslar va boshqa viloyatlarga nisbatan arzon ishchi kuchi sabab xitoylik investorlarning qiziqishiga sabab bo'lmoqda bu viloyat Toshkent yoki Samarqand kabi iqtisodiy rivojlangan va turistlar salmog' yetarli bo'lmagani uchun xitoylik investorlar sarmoyalarini xizmat ko'rsatish tarmoqlariga emas balki ishlab chiqarish tarmoqlariga kiritishni afzal deb bilishadi. Lekin bu muammoli masalani viloyat mutasaddilari chuqur his qilgan holda hozirda turizm infrotuzilmalarini rivojlantirish uchun Qashqadaryoning Miraki va Kitob tumanlarida istiqbolli rejalarni amalga oshirish ushlarini boshlangan. Investorlarning 42 foizi sarmoyadorlarning huquqlari himoyalanganidan qoniqishlari yuqori bo'lsa, 24 % vektorlar bu masalada neytral 34 % esa o'z noroziligini yashirishmagan. Masalaning qiziq tomonlar xitoylik investorlarning 28 % O'zbekistonda doimiy istiqomat qiladi, 66 % biznesini chet eldan turib boshqarsa, 6 % esa O'zbekistonga umuman tashrif buyurmagan. Xitoyning texnika sohasidagi yutuqlari va ularning yetkazib berishdagi yengilliklar mahalliy sarmoyadorlarning ular bilan hamkorligiga qiziqishni kuchaytirmoqda. Hozirda yurtimiz ayniqcha viloyatlarda yangidan yangi biznes turlariga imkoniyat borligi mahalliy tadbirkorlarning ularni yuritishga, ishga tushirishga imkoniyat va bilimlarining yetishmasligi ularning chet elliklar, xususan, xitoyliklar bilan aloqalarini kuchaytirmoqda. Chet ellik tadbirkorlar mahalliy sarmoyadorlar kapitali va banklardan olingan kreditlar o'z bizneslari uchun kafolat o'rnida ko'rmoqdalar. Lekin sarmoyadorlar uchun muammolar ham mavjud:

Birinchidan, rivojlanmagan infratuzilma muhim muammo sanaladi. Bir qancha investorlar o'rtasidagi

so'rovnomada qatnashganlarning 54 % qismi mavjud infratuzima yetarli emasligi asosan: transport, energiya, internet yetarli darajada emasligini ta'kidlashgan. Shu o'rinda shuni eslatish o'rinli O'zbekiston 2023-yil internet tezligi bo'yicha 90 o'rinni egallagan.

Ikkinchidan, xitoyliklarning mahalliy sharoitlarga, til, madaniy va mentalitetga moslashishdagi qiyinchiliklar 46 % foiz xitoyliklarni chetdan turib o'z bizneslarini boshqarishga undamoqda.

Toshkent va Samarqanda yashovchi xitoylik sarmoyadorlarning bazilari o'z oila azolarini olib kelishni ma'qul ko'rsalar viloyatda o'z biznesiga ega xitoyliklar oila azolarini olib kelishni ma'qul ko'rishmaydi. Bunga asosiy sabab esa mahalliy shart-sharoit va farzandlarini Xitoyni o'zida ta'lim olishlarini afzal deb bilishlarida. Ba'zi xitoyliklar esa mahalliy aholi bilan oila qurushni yoqlashadi. Bunga ham ularda yetarlicha sabablar bor. Ulardan Xitoyda erkaklarga ayollarning hisobi o'rtasidagi tafovut kattaligi manbalarda 50 mln deb ko'rsatilgan. Xitoyda oila qurish uchun katta mablag' kerakligi eng asosiy sabablardir. Hozirda Xitoyliklar bilan oila qurish uchra b turgan bo'lasada lekin aholi o'rtasida ommalashmagan. Bunga til, din, ma'daniyat o'rtasidagi tafovut asosiy sabab qilib ko'rsatiladi.

Xitoylik investorlar mahalliy ishchi kuchining yetarli bo'lmagani uchun Xitoyning o'zidan kadrlarni olib kelishga harakat qiladi lekin bu usul foydani katta qismiga ta'sir qiladi. Chunki Xitoylik mutaxassislar mahalliy ishchilardan 3 yoki 4 ba'zida undan ham ko'proq maosh olishlari, undan tashqari xitoylik ishchilariga berilayotgan kompensatsiya va Xitoyga borib kelishlari uchun ajratilayotgan pullar ham ancha yuqori. Sarmoyadorlar bu muammolarni yechish va foydani maksimal saqlash uchun mahalliy ishchilarga xitoy tilini o'rgatishni afzal ko'rishadi. Ularga til o'rganish davomida turli rag'batlar ham ko'rsatiladi. Shu bilan birga ularning o'zlari ham o'zbek yoki rus tillarini ham o'rganishga harakat qilishmoqda bunga asosiy sabab mahalliy aholi bilan muloqot, tarjimonlarning oyligi balandligi, va aldanib qolmaslik deb ko'rsatiladi Xitoy investitsiyasi o'z novbatida xitoy tilini mamlakatimizda ommalashishiga ta'sir ko'rsatadi deb

hisoblashga asos bo'ladi. Ko'plab xitoyliklar o'rtasidagi so'rovnomaga ko'ra ularning 23 foizi sarmoyadorlarga ko'rsatilayotgan imkoniyatdan qoniqish hosil qilgan bo'lsa, 47 foizi norozi 23 foizi esa neytral munosabat bildirishgan. Investorlarning O'zbekiston qonunlarini yaxshi tushunadiganlari kam ular biror muammoga duch kelsalar mahalliy idoralarga yoki advokatlarga murojaat qiladilar. Shu o'rinda shuni aytib o'tish kerakki, hozirda ko'plab xitoyliklar atrof-muhitga oid qonunlar va cheklovlar ularning bizneslariga yetarli ta'sir etmasligi haqida ham aytib o'tishgan.

- Xulosa va takliflar. Hech qanday investitsiya davlat til, madaniyat, siyosat, ekologiyasiga salbiy ta'sir o'tkazmasligi lozim. Buni oldini olishning bir qancha foydali yechimlari mavjud bulardan:

Birinchidan, davlat qonunlarini ingliz tiliga tarjima qilish va u orqali chet elliklarni huquq va majburiyatlari aniq belgilash orqali karrupsiya holatlarini oldini olish. Shunday qilinsa mahalliy amaldorlarning ularning ishlariga noqonuniy aralashish, chet elliklarning mahalliy qonunlarni buzish holatlarini oldini olish mumkin.

Ikkinchidan, mahalliy kadrlarni bilim darajasini oshirish orqali xitoyliklar olib kirgan uskunalarni nafaqat ishlata olish, keyinchalik esa bunday uskunalarni o'zlashtirish lozim shundagina mamlakatimizda iqtisodiy o'sish sezilarli bo'ladi.

Uchinchidan, chetga mahsulot eksport qiluvchi korxonalarini salmog'ini oshirish. Hozirda Xitoy olib kirgan korxonalarining talay qismi mahsulotni ichki bozorga sotishmoqda va foydani katta qismi chet elga chiqib ketmoqda.

To'rtinchidan, atrof-muhitni himoya qiluvchi qonunlarni yanada kuchaytirish va bu orqali ekologiyani yaxshilash lozim. Hozirda buni amalga oshirishning bir qancha yo'llari bajarilmoqda Xususan, "Yashil belbog'" dasturi, qayta tiklanuvchi energiya manbalarini yaratish kabi ishlar olib borilmoqda. Lekin xitoyliklar asosan ishlab chiqarish, kimyo, qurulish kabi sohalarga qiziqish bildirayotganligi atrof-muhitni yanada himoya qilish lozimligini ko'rsatadi.

ADABIYOTLAR

1. 赵常庆。中亚有条件成为一带一路示范区。2096-7756 (2020) 01-0012-07.<http://www.cnki.net>
2. Qashqadaryo viloyati hokimligi rasmiy web sayti.
3. Shokhrukhhuja Fakhridinkhujaev, Ozod Tanbaev: Policy to Practice: A Survey Conducted Among Chinese Investors in Uzbekistan.
4. <https://www.zhcement.com>
5. Shokhrukhhuja Fakhridinkhujaev, Ozod Tanbaev: Policy to Practice: A Survey Conducted Among Chinese Investors in Uzbekistan.